

DİL ARAŞTIRMALARI

Journal of Language Studies

Yıl/Year: 17, Dönem/Period: 2023-İlkbahar/Spring, Sayı/Number: 32

ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Research Article

Köl Tegin Yazıtı'ndaki Salçı Sözcüğü Üzerine

On the Word *Salçı* in the Köl Tegin Inscription

Erhan Aydın

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi

Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir/Türkiye

e-posta ayerhan@gmail.com

orcid 0000-0003-4795-7320

doi 10.54316/dilarastirmalari.1243461

Atıf

Citation

Aydın, Erhan (2023).
Köl Tegin Yazıtı'ndaki *Salçı*
Sözcüğü Üzerine. *Dil*
Araştırmaları, 32: 1-7.

Başvuru

Submitted

27.01.2023

Revizyon

Revised

25.04.2023

Kabul

Accepted

08.05.2023

Çevrimiçi Yayın

Published Online

30.05.2023

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

ÖZ

Türklerde atlar ile ilgili bilgi edinilen ilk Türkçe kaynaklar, doğal olarak Türk Runik harfli eski Türk yazıtlarıdır. Bu yazıtlarda at ve atlarla ilgili pek çok sözcük tespit edilmiştir; ancak Köl Tegin Yazıtı diğerlerine oranla çok daha fazla malzeme içermektedir. Ağabeyi Bilge Kağan tarafından metni oluşturulup diktirildiği bilinen Köl Tegin Yazıtı'nın doğu yüzünün 40. satırı ile kuzey yüzünün 2. satırında iki kez ve 3. satırında bir kez tespit edilen ve araştırmacılar tarafından *şalçı*, *şalci*, *şalçı*, *şalçi* gibi türlü biçimlerde okunan bu ad, kimilerince atın sahibi, kimilerince ise atın adı olarak değerlendirilmiştir.

Makalenin ilk bölümünde, Köl Tegin Yazıtı'nda dört kez geçen sözcüğün, yazıt üzerinde çalışanlarca nasıl okunup anlamlandırıldığına yer verilmiş; ardından sözcüğün Orta Moğolcanın önemli kaynakları *Moğolların Gizli Tarihi* ve *Defter-i Çingiz-nâme*'de de geçtiği biçimle karşılaştırılarak Türkçe *sal* 'sal' ve isimden isim yapan *+çl* eki ile kurulmuş ve 'salçı' anlamında olabileceği önerilmiştir. Sözcüğün Moğolca ve Türkçe metinlerinde geçen biçimleri üzerinde de durulmuştur. Makalenin değerlendirme bölümünde ise Türkçe *salçı* sözcüğünün Moğolistan'ın batı taraflarında, Kırgızistan'da bir yer olabileceği ve dolayısıyla da, Köl Tegin Yazıtı temelinde, bozkırda yaşayan Türklerin, uzak diyarlara sefer yaparken o bölgenin atlarına bindiği ve saldırdığı görüşüne yer verilmiştir. En azından kuzey ve batı seferlerinde binilen atlar verilme suretiyle, binlerce kilometrelik bölgelere sefere çıkılırken Moğolistan'daki kısa boylu atlarına değil, sefer edilen bölgenin atlarına binilmiş olabileceği ve dolayısıyla da Türkçe *salçı* sözcüğünün bir yer adı olabileceği öne sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, eski Türk yazıtları, Köl Tegin yazıtı, atlar, sal, salçı

ABSTRACT

The first Turkic sources on horse subject in Turks are naturally the old Turkic inscriptions with Turkic runic letters. Although the word horse

and many derivatives have been identified in these inscriptions, the text that mainly deals with horses is undoubtedly the Köl Tegin inscription. This name, which is identified in the 40th line of the eastern face and the 2nd, 2nd and 3rd line of the north face of the Köl Tegin inscription, whose text we know was created and erected by his brother Bilge Kağan, and read in various forms such as *şalci*, *şalci*, *şalci*, *şalci*, by some, the owner of the horse, some of them the horse. It was evaluated as the name.

In the first parts of this article, it is mentioned how the word, which is mentioned four times, is read and interpreted by those who work on the inscription, and then it is compared with the form in which the word is mentioned in the important sources of Middle Mongolian, *The Secret History of the Mongols* and the *Defter-i Çingiz-nama*. Turkic sal was established with 'raft' and the suffix +çI, which makes a name from the noun, and it has been suggested that it can mean 'raft maker or raftman'. The forms of the word in Mongolian and Turkish texts are also emphasized. In the evaluation part of the article, it is stated that the Turkish word *şalci* can be a place in the western parts of Mongolia, Kyrgyzstan, and therefore, on the basis of the Köl Tegin inscription, the Turks living in the steppe ride and attack the horses of that region while traveling to distant lands. It has been suggested that the horses of the region, not the short-stature horses in Mongolia, may have been ridden, and therefore the Turkish word *şalci* may have been a place name when sailing to the regions of thousands of kilometers, at least by giving horses on the north and west cruises.

Keywords: Old Turkic, The old Turkic inscriptions, Köl Tegin inscription, horses, raft, raft maker or raftman

Giriş

Türklerde atın yeri ve önemi, üzerinde çok konuşulmuş konuların başında gelir. At ile ilgili yapılan yayınların bir bölümü Çin kaynaklarından bir bölümü ise eski Türkçe belgelerden hareketle yazılmıştır. Türk runik harfli eski Türk yazıtlarında at ile ilgili çok özel ifade ve cümleler bulunmaktadır. Özellikle Köl Tegin yazıtının kuzey yüzünde, Köl Tegin'in kahramanlığı anlatılırken kazanılan başarılarında atların katkısı özellikle vurgulanmıştır.

Giovanni de Plano Carpini, Moğolları ve Moğol coğrafyasını anlatırken “Öyle çok sayıda at ve kısrakları vardı ki geri kalan dünyanın hepsinde o kadar olduğunu sanmam.” cümlesi ile atların çok olduğuna dikkat çekmiştir (Sinor 2003: 20). Çin kaynaklarının eski Türklerdeki atlar ile ilgili verdiği bilgiler de kuşkusuz değerlidir. Kurikanlardan bahsedilirken “Onların on değişik at isimleri vardı: Sıçrayan kırağı (kar) beyazı, beyaz mavimsi at, donmuş çiğli at, asılı ışık at, uçan renkli bulut sarımsı at, elektrik akım kızılı, akan altın atı, yükselen efsanevi hayvan, kahverengi (mor), hızla giden gökkuşağı” (Taşağıl 2004: 137) ifadeleri de atların adlandırılması konusu hakkında önemli bir bilgidir. At ve etrafında gelişmiş söz varlığının ayrıntısı için bk. (Aydın 2022: 146-184).

Türklerin atlara ad verdiğine dair ilk örneklerle, eski Türk yazıtları döneminde karşılaşılmaktadır. Sahibinin kahramanlığının yanında, atın da bu kahramanlığa katkısı, özellikle ifade edilmiştir. Eski Türk yazıtlarında atlarla ilgili özel bölümlerin bulunması,

atların yaralanmasının veya ölmesinin uzun uzadıya anlatılması, yabancı Türkologların da dikkatini çekmiştir. “Orhon Yazıtlarındaki At İsimleri Üzerine” adlı makalesinde P. Aalto (2000: 453)'nin en fazla dikkat çektiği konu, kuşkusuz atların adlarının olması, yaralanması veya ölmesinin konu edilmesidir: “*Atların anlamı üzerine eşsiz ve dokunaklı övgüler söz konusu iken, askerin binek hayvanı olan atlar Türk halkının sadece savaşta kahramanlıklarında değil, bilâkis Türkler atlarının ölümü veya yaralanmasını bile anlatırlar.*”

Bu makalede, tümü Köl Tegin Yazıtı'nda, toplam dört kez geçen ve *şalçı*, *şalci*, *şalçı*, *şalçi* gibi türlü biçimlerde okunan *salçı* sözcüğü ve ifade ettiği anlam üzerinde durulacaktır. Sözcükle ilgili önceki okuyuşlar, Moğolcadaki tanıklar verildikten sonra bozkır dönemi Türklerin uzak seferlere çıktıklarında sefer ettikleri bölgenin atlarına binerek düşmana saldırdıkları sonucuna ulaşmaya çalışılacaktır.

1. Sözcükle İlgili Okuma, Anlamlandırma ve Etimoloji Önerileri

Yalnızca Köl Tegin Yazıtı'nda, toplam dört kez tespit edilen bu sözcüğün geçtiği yerler şöyledir:

Doğu 40: *Alp salçı ak atın binip tegmiş* “Alp Salçı'nin ak atına binip saldırmış.” (Aydın 2017: 64)

Kuzey 2: *Alp salçı akın binip oplayu tegdi* “Alp Salçı'nin ak atına binip ileri atılıp saldırdı.” (Aydın 2017: 65).

Kuzey 2: *Alp salçı akın (3) binip oplayu tegdi* “Alp Salçı'nin ak atına (3) binip ileri atılıp saldırdı.” (Aydın 2017: 65).

Kuzey 3: *Köl tegin alp salçı akın binip (4) [oplayu tegd]i* “Köl Tegin Alp Salçı ak atına binip (4) ileri atılarak saldırdı.” (Aydın 2017: 65).

Sözcük, Köl Tegin Yazıtı üzerinde çalışanlarca ve öteki çalışmalarda şöyle okunmuş ve anlamlandırılmıştır: Radloff: *şalçı* ‘Tchaltshi; eine Pferdename’ (1895: 23, 25, 135); Thomsen: *şalçı* ‘Şalçı’ (2002: 155); Thomsen: *Şalçı* (veya *Aşlaçı?*) (1935: 104); Orkun: *şalçı* ‘Şalçı’ (1936: 46-47); Aalto: *şalçı* ‘Şalçı’ (2000: 456); Gabain: *şalçı* ‘at ismi’ (1950: 293); Malov: *şalçı* ‘Şalçı’ (1951: 32, 41, 42); Tekin: *şalçı* ‘Şalçı, kişi adı’ (1988: 34, 36, 169); Alyılmaz: *şalçı* ‘Şalçı (kişi adı)’ (1996: 159-160); Tekin: *şalçı* ‘kişi adı’ (2003: 253); Berta: *şalçı* ‘Salcsi’ (2004: 163, 179, 198, 202); Ölmez: *şalçı* ‘Şalçı’, ‘kişi adı’ (2013: 88, 101, 358); Ercilasun: *Şalçı* ‘Şalçı’, Notlar: “At kelimesinde iyelik eki olduğu için (at+ı+n) *Alp Şalçı* atın adı olamaz” (2016: 529, 637); Şirin: *alp şalçı* ‘Kül Tigin’e at armağan eden (veya bu atın ganimet alındığı) kişinin adı’ (2016: 218, 720).

Aalto (2000: 456) *Alp Şalçı* adını incelerken *-çı~-çi* ekinin bulunduğu işaret eder; ancak geri kalan *şal* sözcüğü için herhangi bir etimoloji bulunamadığını belirtir. Sözcüğün eski Türkçe *yala-* ‘yönetmek’, Kalm. *zal-* olduğu gibi Jiluga ismi, Kalm. *djolā* ‘dizgin, gem’, buradan *jilugaduqçi*, Kalm. *djolātşı* ‘at arabası sürücüsü, at bakıcısı, sürücü’ ile bağlantılı olabileceğini öne sürer. Hatta savını daha da ileri taşıyarak eski Hintçe *ışvara-yantar*’ın Türkçeye tercümesinin *Alp-şalçı* olduğunu belirtir.

Sözcük, Doerfer (TMEN III, No. 1218)'de uzun ünlülü ve 'Floss' anlamıyla verilmiş olup Tü.→Mo. aynı biçimde geçtiği ve *Moğolların Gizli Tarihi*'nde de tespit edildiğini belirtilir. Doerfer, *salçı* maddesinde ise *sal* sözcüğünden yapıldığını 'Flösser' anlamında olduğunu belirtir (TMEN III, No. 1260). *Sal* maddesi Clauson (ED 824a)'da da uzun ünlülüdür. Ayrıca krş. (VEWT 397).

Yenisey bölgesinden Arjan I (E 102) yazıtında yer alan *salga* sözcüğünü, yazıtın ilk naşiri S. G. Klyaştorıny (1975: 184-185) *şalga* olarak okur ve Köl Tegin yazıtında geçen *şalçı* ile karşılaştırır, sözcükteki -gA+ ekinin fiilden isim yapan ek olduğunu önererek *sal-* fiiline 'bit', udaryat', razmaxivat'' anlamını verir.

J. R. Hamilton (1986: 52), Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen *Salçı totok* için *Dîvânü Lugâti't-Türk*'teki *salçı* örneği ile karşılaştırdıktan başka Tü. *sal* 'sal' sözcüğü ile de ilişki kurmuş; ayrıca Köl Tegin yazıtındaki *Alp Şalçı* ile de ihtiyatlı olarak ilişkilendirmiştir.

2. Moğolca Tanıklar

Sözcük, Orta Moğolcanın kaynak eserlerinden *Moğolların Gizli Tarihi* ile *Defter-i Çingiz-nâme*'de tespit edilmiştir:

2.1. Moğolların Gizli Tarihi'ndeki Tanıklar

Moğolların Gizli Tarihi'nde üç kez tespit edilmiş olup üç tanık da kişi adında yer almaktadır: *Buhatu-Salci* 'Alan-ho'a'nın, kocasının ölümünden sonra doğan oğlu' (MGT §17, 19, 23); (Temir 1995: 255). *Buhutu-salci* 'Salciutların cediti' (MGT §42), (Temir 1995: 13). Ayrıca *Salci* sözcüğünün +UD çokluk ekli biçimi olan *Saljiud~Saljiut* da üç kez tespit edilmiştir: *Salciut* 'Moğol klanlarından biri' (MGT §42, 141, 196), (Temir 1995: 13, 69, 123).

2.2. Defter-i Çingiz-nâme'deki Tanıklar

Salçı: 44r/22-23: -dür tedi ol oğlanı salda alıp kalgän için Salçı atagan (23) erdi (Ivanics-Uzmanov 2002: 87) "dır dedi. O oğlanı saldan alıp getirdikleri için adını Salçı olarak koydular."

Salçı çärügä: 44r23 (Ivanics-Uzmanov 2002: 87)

Salçı Janibäk: 44v5-6 (Ivanics-Uzmanov 2002: 87)

Salçud/Salçut/Saljud: 7v6, 7v8, 8r4, 11v4, 12v11, 16v7, 16v9, 20r9, 20r17, 24v10, 26r14. "Saljiudların Alan-Ho'a'dan doğan üç oğuldan üçüncüsü olduğu bildirilir." (7v6).

Defter-i Çingiz-nâme 44r22-23'teki cümleden anlaşıldığına göre, çocuğun *sal* ile getirilmesi dolayısıyla *salçı* adının verildiği bilgisi ilginçtir. Bu bilginin tanıklığından hareket edildiğinde Tü. *sal+çı* sözcüğünün Moğolcaya ödünç verildiğini öne sürmek mümkün görünmektedir. *Salji* sözcüğü için ayrıca krş. *Salji* 'im Personennamen'

(Haenisch 1962: 131). *Sal* 'sal' sözcüğünün Türkçe olduğunda kuşku bulunmamaktadır. Krş. (Gülensoy 1973: 105).

V. Rybatzki (2006: 688), *salji* sözcüğü için üç farklı etimoloji önerir: 1. Clauson'ın da dikkat çektiği ve Kâşgarlı Mahmud'un verdiği *sa:lçı* sözcüğüdür ki Clauson (ED 825b) bunu tek örnek (Hapax legomenon) olarak değerlendirir. Kâşgarlı'da yer alan *salçı* için şu açıklama yer alır: "Esas anlamı aşçı. Sonra 'aşçı bıçağı' için *salçı bıçek* denilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2005: 530). 2. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen *sal* 'sal' ve bundan yapılmış *salçı* sözcüğünden alınmış olabileceği. 3. Çin (Yuan 元) zamanındaki Orta Moğolca metinlerde geçen *sa'a~sâ-* 'melken: sağlamak' buradan yapılan isim *sa'arin~sagarin* olabileceğini belirtir. Rybatzki'nin ayrıca Köl Tegin Doğu 40'taki *salçı* olarak verdiği sözcüğü, görüşlerinin sonuna not etmesi de dikkate değerdir: *Alp salçı aq atın binip tægmiş* "er [Kül tegin] bestieg den Schimmel des A.-ş. [und] griff an."

Saljiud klan adının açıklanmasına katkı olması bakımından N. Poppe (1992: 92), çokluk ekleri bahsinin 273. madde başında yer alan açıklamaya göre; *-ud/-üd* eki, *n* dışındaki ünsüzlerle biten tabanlara getirilir. Ancak Poppe'nin verdiği bu maddede yer alan örneklerde Salciud klan adı yer almamaktadır.

J. C. Street (1990: 368, not. 167) ise *-Ud* eki ile yapılmış çokluk ekleri bölümünün "Other -Ud (or -d) Plurals" başlığında verdiği örneklerden hareket edildiğinde Saljiud adının sonu ünlü ile biten sözcüklere geldiği anlaşılmaktadır. Bu bölümde Saljiud örneği bulunmasa da verilen örneklerin büyük bir bölümünün de kaynağının bilinmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca etnonim örnekleri için verilen dipnotta *-d* veya *-ud/-üd* ekinin birkaç etnonimde de görüldüğü ifade edilir. Saljiud sözcüğü içinse ilginç bir örnek olduğu belirtilir ve bunun da Moğolların Gizli Tarihi'nde *Buqatu Salji* kişi adında yer alan Salji'den yapıldığını belirtir; ancak sözcüğün anlamı hakkında herhangi bir bilgi vermez.

3. Değerlendirme

Köl Tegin Yazıtı'nda geçen dört örnekte de sözcüğün yazımı aynıdır: 𐰽𐰺𐰽𐰾. İçerisinde art veya ön *s* ünsüzü taşıyan Türkçe sözcüklerin yazımında, Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk gibi çok satırlı yazıtlarda bir tutarlılıktan söz edilebilirse de öteki yazıtlarda *s* ve *ş* seslerini gösteren işaretlerin birbirinin yerine yazıldığı bilinen bir konudur. Ancak arthk-önlük uyumunun göz ardı edildiği bu durumu, örneklerin tümü için söylemek mümkün değildir. *S* ve *ş* ünsüzlerinin birbirinin yerine yazıldığına dair şu örnekler verilebilir:

Köl Tegin Güney-Batı:	<i>agısın</i>	𐰽𐰺𐰽𐰾𐰺𐰽
Tariat Doğu 4:	<i>asra</i>	𐰽𐰺𐰽𐰾
Tariat Güney 1:	<i>sançdım</i>	𐰽𐰺𐰽𐰾𐰺𐰽𐰾
Tariat Güney 3:	<i>sakınıp</i>	𐰽𐰺𐰽𐰾𐰺𐰽
Tariat Güney 5:	<i>suw</i>	𐰽𐰺𐰽𐰾
Tariat Güney 6:	<i>ortosınta</i>	𐰽𐰺𐰽𐰾𐰺𐰽𐰾𐰺𐰽𐰾

Şine Usu Doğu 9:	<i>yası taška</i>	𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺𐰽
Şine Usu Doğu 12:	<i>basmış</i>	𐰽𐰺𐰸𐰸
Suci 5:	<i>sansız</i>	𐰽𐰺𐰸𐰸
Barık II (E 6) 1:	<i>kaşsız</i>	𐰽𐰺𐰸𐰸
Çaa-Höl V (E 17) 1:	<i>bars</i>	𐰽𐰺𐰸

Sözcüğün Türkçe *sal* ‘sal’ tabanından +çI isimden isim yapan ek ile kurulmuş olabileceği düşünülebilir. Bir başka önemli konu ise Köl Tegin’in bindiği atlar anlatılırken geçen adların, kişinin adı mı yoksa atın adı mı olduğudur. Bu konuda da farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak kuzeye yapılan Kırgız seferinde Bayırku ve Az boylarının atlarına binmesi, “acaba sefer yapılan bölgenin atlarına mı biniyorlardı?” sorusunu akla getirmektedir. En azından, Moğolistan’daki kısa boylu atlar göz önüne alındığında, batı seferi icra edilirken aynı atlarla binlerce kilometre yol aldıklarını düşünmek biraz zorlama olacaktır. S. G. Agacanov (2013: 100-101), Talas Alataş bölgesinde Salci adlı bir yerden söz eder ve bu yer hakkında şu bilgileri verir: “Tarih ve coğrafya literatüründe bu yerin adı Selci olarak geçer. Makdisi’de şilci; Yakut’ta Şalci’dir. Buttam dağlarına yakın bir yerdedir. Arkeolojik bulgular Şalci’nin Sadır-Kurgan yerleşim alanına bağlı Kırovsk köyünde bulunduğunu kanıtlamıştır. IX-XI. yy arasında Talas Alataş’a bağlı Şalci bölgesinden yüksek verimle gümüş çıkarılmaktadır.”

Köl Tegin Doğu 40’taki *Salçı* Kara Türgeşlerle yapılan savaşta, Köl Tegin Kuzey 2’deki *Salçı* Karluklarla, yine Köl Tegin Kuzey 2’deki *Salçı* Azlarla ve Köl Tegin Kuzey 3’teki ise İzgillerle yapılan savaşta anılmıştır. Buna göre; Salçı adlı at, ağırlıklı olarak batı seferinde kullanılmıştır. Köl Tegin Doğu 35 ve 36’da ise kuzeyde bulunan Kırgızlarla Songa Yiş adlı yerde gerçekleşen savaşta Bayırku atına binerek saldırır. Oysa kendilerine daha yakın yerlerde oturan Oğuzlarla mücadelede ise Köl Tegin Azman, Az Yağız ve Ögsüz (Önsüz?) (Çetin 2008: 145) ata binmektedir (Köl Tegin Kuzey 5).

4. Sonuç

Uzak bölgelere sefer yapılırken o bölgenin coğrafi koşullarına hâkim atlara bindiklerini söylemek mümkün görünmektedir. Buna göre *salçı* sözcüğü ‘salcı, sal kullanan veya yapan’ anlamında olup On Oklar, Türgeşler ve Karluklar ile başlayıp Soğd coğrafyasına kadar uzanan batı seferi esnasında *Salçı* adlı bir bölgenin at(lar)ı kullanılmış olmalıdır. Sözcüğün, *şalçı*, *şalci*, *şalçı*, *şalçı* gibi türlü biçimlerdeki okuma önerileri, zaten Türkçenin ses bilgisi yapısına da uygun değildir. Böylece bu makalede, sözcüğün Türkçe *salçı* ve bunun da bir yer adı olması gerektiğinden hareket edilerek Köl Tegin’in bu coğrafyayı iyi bilen bir Salçı atına binmiş olabileceği dikkatlere sunulmuştur.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- AALTO, P. (2000). “Orhon Yazıtlarındaki At İsimleri Üzerine”. Çev.: E. AYDIN. *Türk Dili*, 587: 453-457.
- AGACANOV, S. G. (2013). *Oğuzlar* (Çev.: Ahmet ANNABERDİYEV). İstanbul: Selenge.
- ALYILMAZ, C. (1996). “Köktürk Yazıtları ve Köktürk Yazıtlarında Atlar”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4: 155-163.

- AYDIN, E. (2017). *Orhon Yazıtları, Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- AYDIN, E. (2022). *Eski Türklerde Gündelik Hayat*. İstanbul: Kronik Kitap.
- BERTA, Á. (2004). *Szavaimat Jól Halljátok... A Türk és Ujgur Rovásírásos Emlékek Kritikai Kiadása*. Szeged: Jate.
- ÇETİN, E. (2008). "Kül Tigin Yazıtı Kuzey Yüzü Dokuzuncu Satırda Yer Alan *ögs(ü)z ak At* Üzerine". *Türk Dilleri Araştırmaları*, 18: 135-148.
- ED: CLAUSON, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University.
- ERCİLASUN, A. B. ve Z. AKKOYUNLU (2015). *Divânu Lugâti't-Türk*. 2. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ERCİLASUN, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh.
- GABAIN, A. VON (1950). *Die alttürkische Grammatik*, Leipzig: Porta Linguarum Orientalium.
- GÜLENSOY, T. (1973). "Moğolların Gizli Tarihi'ndeki Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme". *Türkojoloji Dergisi*, 5/1: 93-135.
- HAENISCH, E. (1962). *Wörterbuch zu Manghol un Niuca Tobca'an (Yüan-Ch'ao Pi-shi), (Geheime Geschichte der Mongolen)*. Wiesbaden: Franz Steiner.
- HAMILTON, J. R. (1986). *Manuscripts Ouïgours du IXe-Xe Siècle de Touen-Houang*, Tom. 1. Paris: Peeters.
- IVANICS, M. ve M. A. USMANOV (2002). *Das Buch der Dschingis-Legende (Däftär-i Çingiz-nâmâ) I*. Szeged: Studia Uralo-Altaiica.
- KLYAŞTORNIY, S. G. (1975). "Runičeskiye nadpisi kurgana Arjan II". *Pervobitnaya Arheologiya Sibiri*. Moskva, 184-185.
- MALOV, S. YE. (1951). *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti, teksti i issledovaniya*. Moskva-Leningrad.
- MGT: Moğolların Gizli Tarihi.
- ORKUN, H. N. (1936). *Eski Türk Yazıtları I*. İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- ÖLMEZ, M. (2013). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Metin-Çeviri-Sözlük*. Ankara: BilgeSu.
- POPPE, N. (1992). *Moğol Yazı Dilinin Grameri*. Türkçeye çev.: G. KARAAĞAÇ, İzmir: Ege Üniversitesi.
- RADLOFF, W. (1895). *Die alttürkische Inschriften der Mongolei*. St.-Petersburg.
- RYBATZKI, V. (2006). *Die Personennamen und Titel der Mittelmongolische Dokumente, Eine lexikalische Untersuchung*. Helsinki: Yliopistopaino Oy.
- SINOR, D. (2003). "İç Asya Kavramı". Türkçeye çev: R. SEZER, *Erken İç Asya Tarihi* (Der. D. SINOR) İstanbul: İletişim, 11-32.
- STREET, J. C. (1990). "Nominal Plural Formations in the Secret History". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 44/3: 345-379.
- ŞİRİN, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TAŞAĞIL, A. (2004). *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- TEKİN, T. (1988). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TEKİN, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- TEMİR, A. (1995). *Moğolların Gizli Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- THOMSEN, V. (2002). *Orhon Yazıtları Araştırmaları*. Çev.: V. KÖKEN, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- THOMSEN, V. (1935). Moğolistan'daki Türkçe Kitabeler, Çev.: R. H. ÖZDEM, *Türkiyat Mecmuası*, 3: 81-119.
- TMEN: DOERFER, G. (1967). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, Band III*. Wiesbaden: Franz Steiner.
- VEWT: RÄSÄNEN, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen*. Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae.